

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ВІДДІЛУ ПРОБЛЕМ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Створення у структурі Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України в 2015 році *відділу проблем договірнього права* стало однією із потреб сьогодення, адже втілення правових ідей громадянського суспільства, складовою частиною якого є ринкова економіка, розширення ядра правового масиву зобов'язального права, яке у системі приватного права завжди виконує роль своєрідної «робочої» сили, зумовлюють підвищену увагу не лише до категорій, що пройшли шлях розвитку від римського приватного права до сучасного європейського права, а й, ґрунтуючись на засадах добросовісності, розумності та справедливості, зумовлюють виконання договірних зобов'язань належним чином.

Договір, як унікальне, виключне явище чи факт, у всіх правових системах є одним із основних елементів правопорядку, який юридично забезпечує дійсність обмінних процесів з метою задоволення потреб суспільства, окремих його громадян або їх об'єднань. Саме конструкція договору стала одним із найвизначніших здобутків світової правової культури. Адже договір як універсальний інструмент правового регулювання, поряд із традиційним застосуванням у сфері приватного права, у сучасних умовах застосовується не тільки у сфері приватного, а й публічного права.

Завдяки договору забезпечується правове регулювання відносин майнового обороту на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення і майнової самостійності його учасників. Інститут договірнього права привертає посилену увагу з боку як вчених, так і практиків. Наукову цікавість до проблем договірнього права проявляють й співробітники Відділу.

Очолує Відділ проблем договірнього права доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **Андрій Богданович Гриняк**. Захистивши у 2013 році докторську дисертацію на тему «*Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України*», в якій, окреслюючи усю проблематику належного та ефективного регулювання підрядних відносин, безапеляційно довів нагальну потребу у переосмисленні усієї концепції правового регулювання відносин з виконання робіт, що сформувалася в часи командно-адміністративної системи управління. Адже зобов'язання, які зумовлювалися директивними плановими актами держави, назавжди відійшли у минуле. При цьому стверджувати, що ті новели структур, концепцій приватноправових категорій та інститутів сприйнятих суспільством, та, відповідно, юридичною практикою, є ідеальними, на сьогодні видається надто передчасним.

Враховуючи те, що у договірній сфері закон перестає вважатися «істиною в останній інстанції», відтак сторони мають право відходити від його положень, коригуючи їх до своїх інтересів, дедалі актуальнішими стають питання щодо теоретичного осмислення не лише поймаєнаних договорів з виконання робіт, а й договорів непоймаєнаних. Саме тому нагальною є й розробка дієвого механізму правового регулювання відносин з виконання робіт не лише за участю публічно-правових утворень, а й за участю приватних осіб.

Окреслені завдання сучасної науки цивільного права в цілому та й договірнього зокрема намагаються дослідити й інші співробітники відділу проблем договірнього права.

Зокрема, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Мар'яна Дмитрієна Пленюк**, займаючись дослідженнями юридичних фактів як підстав виникнення договірних зобов'язань, обґрунтовує їх місце в механізмі правового регулювання, звертаючи увагу, що саме юридичні факти виступають тим «важелем», який запускає усю систему правовідносин. Безсумнівну цінність роботи становить й дослідження історичної спадщини у сфері зобов'язального права на теренах України, що надало можливість дійти висновку, що еволюція договірних зобов'язань тривала протягом всього розвитку людства, яке дослідниця представила читачам у певних етапах, серед яких не лише етап формування, утвердження, а й етап законодавчого закріплення в Галицькому цивільному кодексі 1797 р. та етап нехтування договірними зобов'язаннями та встановлення повного контролю над економікою з боку держави.

Такою, що вимагає до себе підвищеної уваги, є позиція авторки з приводу передумов виникнення договірних зобов'язань, адже саме за їх наявності виникають, змінюються та припиняються договірні зобов'язання. На думку дослідниці, до таких слід віднести: а) норми права, адже вони наділяють учасників правовідносин правами та обов'язками; б) інтерес уповноваженої особи – потреба у купівлі або продажу речі, укладенні договору тощо; в) поведінка – діяльність (правова активність) учасників договірних зобов'язань; г) правосуб'єктність – як певна юридична властивість учасників договірних зобов'язань.

Обравши напрям свого наукового пошуку дослідження договірних зобов'язань у сфері страхування кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Надія Василівна Міловська** звертає увагу на те, що страхування, будучи однією із форм охорони майнових та особистих інтересів застрахованих, виступає як справедлива передача ризику потенційної втрати від однієї особи до іншої за відповідну сплату. Страхування є видом цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних, юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених

договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними/юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Підставою для виникнення страхових правовідносин є договір як юридичний факт, що породжує виникнення цивільних прав та обов'язків. Під договором страхування дослідниця розуміє договір, за яким одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити іншій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

У межах договору страхування інтерес кожної сторони може бути задоволений лише шляхом задоволення інтересу іншої сторони, а це, в свою чергу, породжує загальний інтерес сторін до укладення договору і його належного виконання. Відповідному обов'язку страховика кореспондує відповідне право страхувальника і навпаки.

Враховуючи договірну сферу дослідження, співробітники Відділу проявляють свої наукові інтереси й щодо захисту прав споживачів. Так, **Роман Васильович Пожоджук**, досліджуючи питання захисту прав споживачів за договором постачання електричної енергії, неодноразово акцентував увагу на специфіці цього договору. Відтак його наукові інтереси дістали подальшого розвитку у пропозиціях новизни дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему *«Захист прав споживачів за договором постачання електричної енергії через приєднану мережу»*. Звертаючи увагу на специфіку способів захисту прав споживачів за договором постачання електроенергії фізичній особі – споживачу, автор довів, що фізична особа–споживач, по-перше, позбавлена можливості застосування такого способу захисту, як припинення правовідношення, адже постачальник електроенергії є монополістом на закріпленій території, а, по-друге, позбавлена можливості застосування заходів оперативного впливу на постачальника електроенергії у разі порушення ним прав споживача (наприклад, неправомірного відключення від електроенергії). Тому механізм реалізації матеріально-правової вимоги споживача електроенергії, право якого порушене, до постачальника електроенергії про припинення порушення права та/або його відновлення може бути забезпечений тільки після прийняття відповідним органом рішення щодо застосування конкретного способу захисту суб'єктивного цивільного права.

Свій творчий доробок цього року у Відділі представив й молодший науковий співробітник **Микита Віталійович Бернацький**. Досліджуючи цивільно-правові відносини власності на житло, він звертає увагу на те, що серед усіх правомочностей власника розпорядження щодо житла, яке знаходиться у власності держави, житло може реалізуватися виключно в передбачений законом спосіб. Держава та територіальні громади мають спеціальні способи набуття права власності на житло, серед таких: реквізіція, конфіскація, вилучення нерухомого майна тощо.

Молодший співробітник Відділу **Влада Олександрівна Бесарабчик** спрямувала свої наукові пошуки на дослідження правового статусу дошкільних навчальних закладів як учасників цивільних відносин. Досліджуючи специфіку правосуб'єктності дошкільних навчальних закладів, правовий режим майна, порядок їх створення та припинення (реорганізації), авторка звертає увагу на необхідність удосконалення механізму правового регулювання відносин за участю цих суб'єктів цивільних правовідносин.

Наукові доробки Відділу, що спрямовані на удосконалення законодавства, співробітники доносять до широкого кола читачів у монографіях, наукових статтях, тезах конференцій тощо.

Зокрема, незважаючи на лише дворічну діяльність Відділу проблем договірної права фахівці представили для широкого кола читачів колективну монографію *«Договори з виконання робіт в цивільному праві України: проблеми теорії і практики»*, в якій на основі чинного законодавства здійснено ґрунтовне теоретичне узагальнення напрямів договірної регулювання відносин з виконання робіт, відображено правові позиції щодо удосконалення механізму правового регулювання зобов'язань з виконання робіт та запропоновано нові концептуальні підходи до їх правового регулювання. Окреслені загальні ознаки, які об'єднують усі підрядні договірні зобов'язання в договірний тип із виконання робіт, надали можливість авторам запропонувати своє розуміння договірних зобов'язань з виконання робіт через структуру зовнішніх та внутрішніх правовідносин, виокремити ознаки підрядних договорів, серед яких: 1) предметом виступає індивідуалізований результат роботи підрядника, який набуває тієї чи іншої матеріалізованої форми; 2) право підрядника залучати до виконання робіт інших осіб, якщо інше не передбачено договором; 3) виконання робіт на власний ризик; 4) обов'язковість за чинним законодавством підписання акта прийому-передачі результату робіт; 5) розмежування у часі виконання робіт та споживання їх результатів.

На основі проведеного порівняльно-правового аналізу основних договорів на виконання робіт розроблено *науково-практичний коментар глави 61 Цивільного кодексу України*, в якому автори з урахуванням позитивного іноземного досвіду намагаються уніфікувати сучасне законодавство до вимог Європейського Союзу, цим самим вберегти вітчизняну судову практику від помилок, а також недопущення їх у майбутньому.

Взявши участь у третій Міжнародній науково-практичній конференції, яка присвячена 20-річчю НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України «Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практика застосування)», співробітники Відділу окреслили низку питань. Зокрема, А. Б. Гриняк акцентував увагу слухачів на *«Методологічних аспектах розвитку інституту саморегулювання як інструменту впливу на підрядні організації в сфері виконання робіт»*, М. Д. Пленюк звернула увагу на сьгоднішні проблеми *«Удосконалення загальних положень про зобов'язання у Цивільному кодексі України»*, Р. В. Пожоджук зацікавив слухачів доповіддю про *«Особливості правонаступництва ПАТ «Українська залізниця»*, М. В. Бернацький зацікавив увагу на *«Захисті права власності на житло, що знаходиться на тимчасово окупованій території»*, В. О. Бесарабчик запропонувала свій погляд на *«Цивільну правосуб'єктність дошкільних навчальних закладів»*.

Заявлені наукові теми доповідачів лише підкреслили становлення якісно нового типу суспільних відносин в Україні, які приводять до активного розвитку різноманітних аспектів правової науки, що відкриває нові можливості для методологічних пошуків у договірній сфері.

Одним із пріоритетних напрямів наукової діяльності Відділу виступає законопроектна та нормотворча робота. Постійно здійснюється аналіз проектів законодавчих актів, що розробляються і виносяться на розгляд Верховної Ради України. Крім того, співробітники лише за останній рік проаналізували та надали відповідну наукову оцінку понад 10 наукових експертиз та висновків. Серед них висновок щодо неоднакового застосування норм матеріального права судом (судами) касаційної інстанції у подібних ситуаціях ст. 1073 ЦК України та відповідних пунктів Положення «Про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використання»; офіційного тлумачення ч. 4 ст. 559 ЦК України; звернення Громадської Організації «Всеукраїнське об'єднання правової допомоги громадянам» (м. Одеса) з переліку питань щодо діяльності громадської організації у сфері укладення договору відступлення права вимоги; норм матеріального права, які неоднаково застосовані судом касаційної інстанції у подібних правовідносинах – ст. 554 ЦК України та ст. 11, 18 Закону України «Про захист прав споживачів» тощо.

Завдяки правильно обраним напрямам діяльності Відділ підтримує творчі зв'язки з Комітетом Верховної Ради з питань європейської інтеграції та питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства, юридичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого, Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника, Харківським національним університетом внутрішніх справ, Тернопільським національним економічним університетом, Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки та іншими.

Відділ виконує свою роботу в рамках основних завдань, пов'язаних із дослідженням загальнотеоретичних і практичних проблем у галузі цивільного права, які обрано НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака завдяки постійній увазі та підтримці Національної академії правових наук України.

Молодий запал науковців простежується і в майбутніх творчих починаннях. Адже у процесі виконання наукових тем дослідницька робота Відділу спрямована на розробку теоретичної моделі договірного регулювання приватноправових відносин, механізму правового регулювання договірних відносин.

У процесі досягнення визначених завдань співробітниками передбачається вирішення таких завдань, серед яких дослідження: структури та джерел договірного регулювання приватноправових відносин; механізму правового регулювання договірних відносин; суб'єктивного складу та змісту договорів; питання розподілу ризиків за договорами; найбільш ефективних видів забезпечення виконання договірних зобов'язань; цивільно-правових способів і форм захисту прав та інтересів суб'єктів договірних правовідносин тощо.

Наукові співробітники Відділу щиро вірять, що соціальна та економічна значимість роботи Відділу, наукові дослідження, які пов'язані із впровадженням результатів шляхом вдосконалення існуючого договірного регулювання приватноправових відносин, нададуть можливість гармонізувати договірне законодавство України до стандартів ЄС, що, як результат, приведе до належного функціонування системи цивільних відносин в цілому та договірних зокрема.

Гриняк А. Б., завідувач відділу проблем договірного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Пленюк М. Д., старший науковий співробітник відділу проблем договірного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник